

О.С. Пономарьов, М.К. Чеботарьов

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В ПЕДАГОГІЦІ

Проаналізовано сутність феномену адаптивного управління, стан його досліджень і застосування в педагогіці. Обґрунтовано необхідність у його застосуванні в умовах становлення інноваційного типу світового розвитку. Виявлено недостатньо висвітлені аспекти проблем адаптивного управління в системі освіти. Показано, що сьогодні недостатня увага приділяється застосуванню принципів адаптивного управління у вищій школі. Крім того, має місце певне нехтування визначенням взаємозв'язку між адаптивним управлінням, формуванням професійної й соціальної компетентності майбутнього фахівця та прищепленням йому почуття особистої відповідальності як за безпосередні результати його професійної діяльності, так і за їх можливі віддалені наслідки. Успішне ж розв'язання завдань з поєднання адаптивного підходу з високим професіоналізмом та відповідальністю потребує належного рівня педагогічної майстерності і культури викладача.

Ключові слова: адаптивне управління, система освіти, вища школа, професійна і соціальна компетентність, відповідальність, педагогічні технології.

Загальна постановка проблеми. Становлення й бурхливий розвиток постіндустріального етапу історії людської цивілізації на тлі глобалізації всіх сфер суспільного життя обумовлюють його істотне ускладнення через стрімке зростання обсягів науково-технічних знань та прискорення їх трансформації у виробничі технології. В результаті відбувається швидка зміна продукції й істотне загострення конкуренції. Ці процеси накладають свій відбиток на всі сфери людського життя, у першу чергу на освіту, яка не встигає їх осмислювати й відповідним чином реагувати на них. Ось чому надзвичайної важливості й актуальності набуває проблема розроблення і впровадження в педагогічну практику систем адаптивного управління всіма процесами, сукупність яких у своїй єдності утворює освітній простір і педагогічну діяльність.

Основне завдання застосування адаптивного управління полягає у такому підвищенні якості підготовки фахівців та їх конкурентоспроможності, яке дає можливість забезпечити їх необхідну професійну і соціальну компетентність з максимальним урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів і прагнень. Із цією метою потрібна ефективна організація цілісного навчально-виховного процесу, який передбачає не тільки формування професіоналізму, а й належний особистісний розвиток студентів, прищеплення їм почуття відповідальності як за безпосередні результати їх майбутньої професійної діяльності, так і за її можливі віддалені наслідки у соціальній, економічній та екологічній сферах.

Необхідність системного застосування адаптивного управління, у тому числі в освітній практиці, зумовлена швидким і переважно непередбачуваним характером тих змін, що відбуваються у різних сферах суспільного життя. А вони істотною мірою впливають на суспільні вимоги щодо цілей, змісту і характеру освіти, змінюють освітні потреби учнів і студентів. Більш того, усвідомлення ними цих потреб також істотно змінюється, причому, на жаль, часто не у кращий бік. Підкреслимо, що в умовах виразного становлення інноваційного типу світового розвитку потреба в адаптивних технологіях в освітній практиці та в управлінні нею постійно зростатиме.

© О.С. Пономарьов, М.К. Чеботарьов, 2014

Як справедливо пишуть М.М. Гуревичов, А.В. Долгарєв, С.М. Пазиніч та О.С. Пономарьов, “успішне формування і особливо реалізація стратегії інноваційного розвитку можливі лише за умови формування його належного кадрового забезпечення. Тому необхідність переходу до інноваційного типу світового розвитку ставить перед системою вищої освіти низку принципово нових завдань”. Автори підкреслюють, що “новизна, складність і надзвичайно висока відповідальність цих завдань вимагають побудови і впровадження нової освітньої парадигми, яка б передбачала зміну цілей, змісту і характеру освіти, забезпечувала інноваційний розвиток самої освіти” [1, с. 111]. Ми впевнені, що ця парадигма обов’язково має включати механізми адаптивного управління навчально-виховним процесом та іншими педагогічними явищами, які у своїй цілісній сукупності характеризують освітній простір сьогодення.

Таким чином, проблема адаптивного управління в освіті виступає на рівні одного з найважливіших і найактуальніших завдань сучасної педагогічної теорії й освітньої практики. Вона увійшла у стадію конкретизації цілей і призначення, змісту і характеру основних положень адаптивного управління та їх системного застосування й розвитку в конкретних умовах різних навчальних закладів.

Аналіз наукових публікацій з проблеми дає всі підстави стверджувати, що ідеї адаптивного управління не лише активно обговорюються педагогічною громадськістю, а й поступово впроваджуються в освітню практику. При цьому наукові дослідження відбуваються достатньо широким фронтом і охоплюють як теоретико-методологічні аспекти проблеми, так і певне узагальнення суто прикладних питань досвіду застосування технологій адаптивного управління. Його сутнісні характеристики стану розвитку теорії адаптивного управління в освітніх системах детально проаналізовані О.Г. Романовським та М.К. Чеботарьовим. Вони спеціально підкреслюють, що “вивчення теоретичних засад адаптивного управління підтверджує впевненість у його спрямованості на розвиток гуманістичних засад управлінського процесу, у центрі якого знаходяться людські стосунки, взаємоузгодженість праці, саморегуляція та самоорганізація його учасників. Воно поєднує зовнішнє управління й самоуправління, спрямовуючи процеси за природним шляхом здійснення”. При цьому автори впевнені, що “за умови введення адаптивного управління в систему управління вищим навчальним закладом можна спостерігати значний розвиток науково-педагогічного колективу, тому що спрацьовують механізми саморозвитку людини, які впливають на продуктивність роботи. Необхідно поширювати застосування теоретичних основ адаптивного управління у практичній діяльності навчальних закладів усіх рівнів” [2, с. 31].

Це видається тим більш необхідним, оскільки йдеться, як вірно зазначає В.Д. Базилевич, “про якісну зміну функціональної ролі вищої школи, яка із транслятора знань та генератора специфічних навичок і вмінь перетворюється на безпосереднього виробника інновацій та активного учасника процесу їх трансформації в нові продукти, технології та послуги” [3, с. 31]. Природно, що ця трансформація створює принципово нові, причому динамічно мінливі, умови функціонування вищої школи. За цих умов якісне управління функціонуванням можливе лише на основі адаптивного підходу.

Дослідження Г.В. Єльнікової [5] та П.І. Третьякова зі співавторами [7] присвячені розробленню методології, теорії й технології адаптивного управління соціально-педагогічними явищами і системами у широкому їх розумінні. У той же час, Т.І. Шамова та Т.М. Давиденко аналізують особливості управління освітнім процесом в адаптивній школі. Детальний огляд наукових досліджень з адаптивного управління і

практичного досвіду його використання, переважно в системі середньої і навіть дошкільної освіти, наводить Л.І. Фесік [8].

Істотний внесок у розроблення проблем адаптивного управління освітніми процесами належить таким вченим, як Т.А. Борова [4], Н.М. Бояринцева, Д.І. Дзвінчук, С.М. Мітін, Г.А. Полякова, О.Г. Романовський, В.С. Суворов, Л.С. Токарчук [6], М.Б. Челишкова та інші. Так, Т.А. Борова наголошує на необхідності урахування в освітніх процесах потреб та інтересів як суспільства, так і особистості. Тому, на її глибоке переконання, суспільство та особистість в цих процесах будуть пристосовуватися до вимог один одного, формувати спільні інтереси і взаємно адаптуватися один до одного. Саме це, на слушну думку дослідниці, й потребує застосування адаптивного управління [4, с. 11].

Досить цікаво й переконливо основні переваги адаптивного управління висвітлюють П.І. Третьяков, С.М. Мітін і Н.М. Бояринцева, розглядаючи його як “цілеспрямований, психозберігаючий, ресурсозабезпечений процес взаємодії керівної та керуваної підсистем з досягнення запланованого результату, з урахуванням їх індивідуальних особливостей та середовища” [7, с. 12]. Тому автори вважають основним завданням адаптивного управління в педагогіці полегшення і одночасно стимулювання діяльності учасників педагогічного процесу, іншими словами, створення відповідного інтелектуального та емоційного оточення у процесі навчання та управління, а також атмосфери педагогічної допомоги і психологічної підтримки [7, с. 4].

Російська дослідниця І.А. Караваєва досить детально аналізує проблеми управління адаптивними освітніми системами, вказує, що “адаптивне освітнє середовище посідає місце між зовнішніми цілями і внутрішніми особливостями учня, наприклад, результатами навчання, і їй притаманна властивість пристосування до обох сторін процесу адаптації. Вона виступає в ролі забезпечення їхньої взаємодії за допомогою систематизації в рамках певної педагогічної теорії”. Автор при цьому підкреслює, що “взаємодія, виконана в рамках педагогічної теорії, у свою чергу, реалізується у відповідному їй навчальному процесі, який спрямований на досягнення учнями цілей навчання і реалізується через його структуру” [9, с. 116].

Плідні дослідження проблем адаптивного управління в педагогіці також здійснюються західними вченими. Серед них у першу чергу можна назвати імена таких дослідників, як К. Бемовскі, Б.С. Блюм, Д. Вілфорд, К. Інгекамп, Я. Коут, Дж. Менлі, В. Метьюз, Д. Сеймур та інші. Вони приділяють істотну увагу розробленню ефективних технологій застосування адаптивного управління.

Таким чином, дослідження сутності та змісту адаптивного управління, проблем його застосування в освітніх процесах, а також розроблення і практичне впровадження його методів стають помітним явищем сучасної педагогічної думки і освітньої практики.

Разом з тим, ще **недостатньо вивченими** лишаються такі вкрай важливі аспекти проблеми адаптивного управління в системі освіти, як особливості його застосування у вищій школі, забезпечення належної якості підготовки фахівців та їх професійної і соціальної компетентності, прищеплення їм почуття своєї особистої відповідальності за якість і результати професійної діяльності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні й аналізуванні можливостей і психолого-педагогічних умов застосування технології адаптивного управління в системі вищої школи. Передбачається також визначити особливості її використання при формуванні професійної й соціальної компетентності майбутнього фахівця та розвитку його від-

повідальності. Цей аналіз ми прагнемо ілюструвати досвідом нашої власної практики педагогічної діяльності й результатами досліджень із зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Кардинальні зміни, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя, істотно впливають навіть на систему життєвих цілей і цінностей та на характер спілкування і взаємин між людьми. Вони суттєво змінюють сенс і завдання освіти. За цих умов традиційні підходи до їх здійснення вже не відповідають суспільним вимогам і реаліям сучасності. Тому система освіти перебуває в активному пошуку нових шляхів і методів, нових засобів і способів діяльності, які були б здатні забезпечувати належний рівень її ефективності. Пошуки спрямовані на визначення підходів до розроблення, апробації і впровадження у життя принципово нової освітньої парадигми, яка б водночас відповідала і суспільним вимогам та очікуванням, і освітнім потребам самої особистості. Ми глибоко впевнені, що ці пошуки можуть бути плідними лише за умови системного використання принципів адаптивності в управлінні як навчально-пізнавальною діяльністю студентів, так і всією гамою процесів, що відбуваються в освітньому просторі вищої школи.

Як свідчать результати досліджень наведених вище авторів і наших власних, адаптивне управління постає, з одного боку, конкретним проявом тих загальнопедагогічних принципів, які орієнтовані на індивідуальний підхід до кожного учня чи студента. Мається на увазі адаптація змісту навчального матеріалу і характеру його викладу до здібностей, інтелектуальних і фізичних можливостей студента, його цілей, прагнень та інтересів. З іншого ж боку, адаптивне управління є потужним засобом забезпечення належного рівня якості освіти і професійної підготовки фахівця відповідно до чинних стандартів в умовах конкретного вищого навчального закладу.

Поєднуючи у собі дві сфери людської діяльності – освіту та управління соціальними системами, феномен адаптивного управління та його застосування відкривають реальні можливості істотного підвищення рівня і якості виконання кожної з них. Це пояснюється основною його особливістю, яка полягає у тому, що сама ідея адаптивного управління виходить з необхідності узгодження тих управлінських засобів, впливів і дій, які застосовуються для досягнення його цілей, з можливістю їх бажаного сприйняття об'єктами управління, а також максимальною відповідністю внутрішній логіці цих об'єктів. Іншими словами, адаптивне управління виходить з необхідності їх узгодження синергетичним закономірностям самоорганізації, самоуправління і саморозвитку керованих систем. А це істотно підвищує його ефективність.

Завдяки цій властивості має місце взаємопроникнення освіти і управління та певна їх інтерференція. Дійсно, по-перше, і освіта, і управління відіграють надзвичайно важливу роль як у забезпеченні нормального функціонування суспільства, так і у виборі стратегії й характеру його перспективного розвитку. По-друге, у самій системі освіти тісно переплітаються між собою безліч різноманітних процесів, які потребують належного управління як необхідної умови їх внутрішньої узгодженості та спрямованості на досягнення цілей освіти. По-третє, саме в системі освіти, перш за все у вищій школі, отримують належну професійну й управлінську підготовку майбутні фахівці, у тому числі й керівники, саме тут формуються їх світоглядні позиції і морально-етичні принципи й переконання, тут розвивається їх загальна і професійна культура, тут вони отримують навички взаємодії й міжособистісного спілкування.

Сучасна система освіти може бути ефективною лише за умови, якщо вона виходить з того, що навчально-виховний процес практично у всіх її ланках, як, до речі, й управління персоналом у соціальних системах, має здійснюватися на основі адаптивного підходу. В системі освіти цей підхід означає, що зміст навчального матеріалу і

характер його викладу обов'язково треба обирати так, щоб учні і студенти його сприймали, розуміли і засвоювали. Натомість в управлінні адаптивний підхід означає зміну характеру і структури управлінського впливу залежно від реакції керованої системи з метою збереження характеру її функціонування чи успішного досягнення її оптимального стану й ефективного виконання нею заздалегідь визначених завдань при різних змінах зовнішніх умов, у тому числі в нестандартних проблемних ситуаціях.

Це означає, що одне із завдань адаптивного управління і водночас один із проявів його системного послідовного застосування в системі освіти полягає ще й у прищепленні студентам прагнення й уміння не тільки належним чином адаптуватися до умов і обставин, що складаються, а й самим успішно й цілеспрямовано використовувати ідеї і принципи адаптивного управління в процесі здійснення своєї професійної діяльності. Водночас це буде сприяти й підвищенню рівня їх професіоналізму, оскільки застосування адаптивного управління потребує більш глибокого розуміння сутності і закономірностей самого феномену управління, знання психології, етики і культури управління, ніж це необхідно в умовах використання традиційних управлінських впливів.

Невипадково вказана здатність адаптивного підходу і досить приваблива можливість отримання бажаної ефективності результатів разом з відповідністю його методології світовим тенденціям загальної демократизації суспільного життя привертають до проблем застосування адаптивного управління цілком зрозумілу увагу багатьох серйозних дослідників, у тому числі й у сфері педагогічної теорії і практики. Завдяки результатам їх досліджень сьогодні вже сформовано теоретичні засади адаптивного управління освітніми процесами, професійним розвитком і змістом діяльності самих педагогічних працівників. Показано переваги адаптивного підходу до управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів і студентів. Активно розробляються і впроваджуються в освітню практику та управління нею адаптивні педагогічні технології. Важливо підкреслити, що здебільшого ця робота здійснюється вдумливо й системно, а не зводиться до звичного слідування моді й прагнень якомога скоріше відрапортувати про впровадження чергових інновацій.

Доцільність і необхідність застосування адаптивного управління, у тому числі в освітній практиці, пов'язана зі швидким і часто непередбачуваним характером тих змін, що відбуваються у різних сферах суспільного життя й істотно впливають на еволюцію як суспільних вимог стосовно цілей, змісту і характеру освіти, так і освітніх потреб самих учнів і студентів та міри усвідомлення ними цих потреб. Особливо варто зазначити, що в умовах все більш виразних процесів становлення інноваційного типу світового розвитку потреба в адаптивних технологіях в освіті й управлінні нею стрімко зростатиме.

Разом з цим зростатиме й міра відповідальності педагогів, керівників, що здійснюють управління на різних рівнях системи освіти, і самих студентів за якість їх професійної підготовки, за їх виховання та особистісний розвиток. Ми стверджуємо, що у разі застосування адаптивного управління та за відсутності належної відповідальності виникає реальна небезпека надмірного лібералізму з боку педагога. В результаті студент, отримуючи завищені оцінки, звикає до цієї ситуації і втрачає мотивацію до глибокого оволодіння знаннями. Так прагнення педагога адаптувати не тільки зміст матеріалу і характер його викладу, але й вимоги відповідно до здібностей і пізнавальних можливостей студента межує з безвідповідальністю. Метою і завданням адаптивного управління навчально-пізнавальною діяльністю є не зниження вимог до неї, а підвищення її якості, розвиток наполегливості студента і його здібностей. А це

можливо лише при свідомому поєднанні адаптивного підходу з відповідальністю за рівень професіоналізму майбутнього фахівця.

Тому відповідальність разом з професіоналізмом взагалі слід вважати одним з невід'ємних чинників адаптивного управління. Більш того, їх з повним правом можна розглядати навіть як його важливі складники. Обґрунтуванням цієї тези має бути ще недостатньо, на наше переконання, визначена цільова спрямованість адаптивного управління. Ця ж спрямованість у будь-якому разі повинна чітко полягати у забезпеченні відповідності результатів педагогічної діяльності суспільним вимогам і очікуванням та в задоволенні освітніх потреб особистості студента. Важливо, що за умови використання адаптивного підходу ці результати будуть отримані найбільш ефективно і приносити задоволення всім учасникам освітніх процесів. Передумовою такого їх характеру є вже згадувана основна властивість адаптивного управління, яка полягає у несуперечності управлінських дій і впливів синергетичним закономірностям самоорганізації і саморозвитку освітніх систем. Саме це є визначальним чинником і живильним джерелом його ефективності.

Тому само забезпечення вказаної відповідності потребує відповідальності педагога при виборі міри й характеру адаптивності у кожному конкретному випадку. Як ми раніше підкреслювали, “формування у кожної людини почуття її особистої відповідальності за свою діяльність, за вчинки і поведінку, за характер свого ставлення до інших людей, відносин і спілкування з ними завжди виступало і виступає одним з найважливіших завдань освіти в системі її навчально-виховної діяльності. Перш за все воно стосується системи виховання та соціалізації особистості”. Особливо наголошувалося на тому, що “сьогодні, в умовах не просто значного ускладнення умов суспільного виробництва, але й швидкої динамічної зміни його цілей, змісту і характеру вимоги до рівня розвитку відповідальності фахівця, як особистої, так і особливо професійної, істотно зростає” [10, с. 174-175].

Вважаємо за необхідне зазначити, що успішне здійснення адаптивного управління обов'язково потребує організації спеціальної не лише професійної, але й методологічної підготовки всього науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, у першу чергу керівників всіх рівнів. Це зумовлено тим, що ефективно застосування його принципів можливе тільки при належному врахуванні синергетичних закономірностей самоорганізації, саморозвитку і самоуправління складних соціальних систем та їх гармонійного поєднання з науково обґрунтованими методами управління спільною діяльністю великих і малих груп людей. Таке урахування цілком стосується й управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, їх вихованням, особистісним розвитком та соціалізацією, управління всією гамою освітніх процесів та їх забезпеченням.

В умовах гуманізації й демократизації освіти, впровадження її бінарного суб'єкт-суб'єктного характеру вкрай важливо правильно обирати методи та прийоми адаптивного управління. Не можна не погодитися з Т.А. Боровою, яка розглядає адаптивне управління в системі вищого навчального закладу як цілеспрямоване, системне управління, що ґрунтується на відкритій взаємодії учасників управлінського процесу і спрямоване на досягнення кінцевого результату у нестабільній ситуації [4, с. 12]. На жаль, вона не згадує тут про необхідність високої відповідальності й вимогливості педагогів за забезпечення належної якості діяльності студентів та формування їх професійної і соціальної компетентності. Крім того, на наше переконання, надзвичайно важливої ролі набуває така функція вищої школи та її педагогічного складу, як при-

щеплення самим студентам розуміння сутності адаптивного управління й уміння успішно здійснювати його у своїй майбутній професійній діяльності.

Володіння методологією адаптивного управління відкриває педагогові можливість гнучко змінювати підходи, способи і засоби навчання залежно від конкретної аудиторії, індивідуальних особливостей студента чи нестандартної педагогічної ситуації, яка може виникнути і часто дійсно виникає в освітній практиці. Завдяки ж можливостям адаптивного управління ці ситуації вдається не просто ефективно розв'язувати, а й нагромаджувати досвід їх розв'язання і формувати у студентів розуміння того, як їх треба розв'язувати. Водночас вони впевнюються у відповідальному ставленні викладача до своєї професійної діяльності й до забезпечення якості їх фахової підготовки.

Тут вкрай важливо не перейти ту тонку межу між гнучкістю як основною рисою адаптивного управління та ліберальним ставленням до своїх студентів і оцінки їх навчально-пізнавальної діяльності, яке межує з безвідповідальністю. Принциповість, послідовність і справедливість педагога стають запобіжними механізмами в процесі застосування ним технології адаптивного управління. Дотримуючись цих принципів своїй професійній діяльності, він може довести до автоматизму практику застосування адаптивних педагогічних технологій. Відтак він ефективно забезпечуватиме досягнення цілей освіти.

З іншого боку, принциповість педагога та його вимогливість як неодмінні професійно значущі риси і якості не мають заважати доброзичливості й людяності у його відносинах зі студентами. І ці якості також мають бути домінуючими при виборі варіанту рішення при реалізації стратегії адаптивного управління. В такому разі викладач свідомо підвищує рівень своєї педагогічної майстерності, загальної та професійно-педагогічної культури. Ці ж чинники постають потужним засобом ефективності його виховного впливу на студентів.

Ми впевнені, що належний рівень педагогічної майстерності дозволяє викладачеві навіть інколи відкривати студентам свої професійні "секрети". Це тільки посилює можливості його адаптивних технологій, полегшує їх виховний вплив на студентів, сприяє зростанню довіри студентів до викладача як до особистості, професіонала й педагога. Їх поєднання з розумною вимогливістю та відповідальністю забезпечує формування належного рівня професійної компетентності майбутніх фахівців, розвитку їх власної відповідальності.

Л.І. Фесік, аналізуючи досвід використання адаптивного управління в управлінні навчальними закладами, виокремлює такий важливий його напрямок, як забезпечення державно-громадської моделі його здійснення. При цьому в роботі з вчителями реалізується принцип: учитель – співучасник процесу вироблення та здійснення перспективних завдань розвитку школи. У роботі з учнями використовуються нові професійні підходи, що змінюють акцент з нагромадження знань на формування технологій розумової діяльності учнів. Складниками цієї технології є співпраця учителя й учнів, партнерство на уроці, спільний процес пізнання й відкриттів, постійне створення ситуації успіху. Хоча адаптивне управління застосовується переважно у середній школі, автор припускає можливість успішного перенесення цих технологій і на вищі навчальні заклади [8]. Ми не тільки цілком поділяємо ці сподівання, а й самі вже маємо певний досвід застосування ідей адаптивного управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут".

Цей досвід дозволяє стверджувати, що адаптивне управління здатне не лише підвищити якість навчання та ефективність професійної підготовки фахівців, але й активізує інтерес студентів, помітно розширює їх мотиваційну сферу, розвиває креативні здібності й інноваційний характер мислення. Так, розроблена і всебічно апробована О.С. Пономарьовим педагогічна технологія діалогового викладу лекційного матеріалу забезпечує постійну включеність студентів у процеси сприйняття, розуміння й засвоєння навчального матеріалу. Діалог сприяє адаптації його викладу так, щоб ці процеси найбільш відповідали індивідуальним особливостям і пізнавальним здібностям кожного студента. Водночас у нього зростає інтерес до знань і мотивація навчання.

Висновки. Викладений матеріал дозволяє стверджувати, що, по-перше, застосування методів адаптивного управління в педагогіці здатне істотно підвищити ефективність навчального процесу і функціонування навчальних закладів взагалі. По-друге, адаптивний підхід для реалізації своїх переваг потребує від викладача певного рівня педагогічної майстерності, загальної і професійної культури. По-третє, принципи адаптації мають розглядатись як своєрідна методологічна система, на основі якої необхідні розроблення й системне застосування інноваційних педагогічних технологій. По-четверте, основна мета адаптивного підходу в педагогіці може бути успішно досягнута лише за умови відповідального ставлення викладача до своєї діяльності й цілеспрямованого формування відповідальності майбутніх фахівців.

Список літератури: *Гуревичов М. М.* Професійна культура менеджера в умовах інноваційного розвитку: монографія / М.М. Гуревичов, А.В. Долгарєв, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов; за заг. ред. О.С. Пономарьова. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2010. – 240 с. 2. *Романовський О.Г.* Сутнісні характеристики сучасного стану розвитку теорії адаптивного управління в освітніх системах / О.Г. Романовський, М.К. Чеботарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2014. – № 1. – С. 26 -33. 3. *Базилевич В.Д.* Зміна базової парадигми економічної освіти – основа забезпечення сучасного рівня підготовки спеціалістів / Віктор Вазилевич // Вища школа. – 2009. – №9. – С. 31-35. 4. *Борова Т.А.* Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : монографія / Т.А. Борова. – Харків, 2011. – 380 с. 5. *Сльникова Г.В.* Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – К., 2005.– 641 с. 6. *Токарук Л.С.* Організаційно-адаптивне управління навчально-виховним процесом у загальноосвітніх школах-інтернатах: Автореф. дис... к. пед. наук: 13.00.01/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, – К., 2007, – 20 с. 7. *Третьяков П.И.* Адаптивное управление педагогическими системами: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Третьяков П.И., Митин С.Н., Бояринцева Н.Н. ; под ред. П.И. Третьякова. – М. : Центр “Академия”, 2003. – 368 с. 8. *Фесік Л.І.* Існуючий досвід використання адаптивного управління в управлінні навчальними закладами / Л.І. Фесік // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 6. – [Електронне наукове фахове видання]. 9. *Караваєва И.А.* Управление адаптивными образовательными системами / И.А. Караваєва // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 4 – С. 116-119. 10. *Пономарьов О.С.* Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця: навч.-метод. посібник / О.С. Пономарьов, М.К. Чеботарьов. – Харків: Підручник НТУ “ХПІ”, 2012. – 220 с.

Bibliography (transliterated): 1. Gurevychov M. M. Profesijsna kul'tura menedzhera v umovah innovacijnogo rozvytku: monografija / M.M. Gurevychov, A.V. Dolgarjev,

S.M. Pazynich, O.S. Ponomar'ov; za zag. red. O.S. Ponomar'ova. – Harkiv: NTU “HPI”, 2010. – 240 s. 2. Romanovs'kyj O.G. Sutnisni harakterystyky suchasnogo stanu rozvytku teorii' adaptyvnoho upravlinnja v osvithni systemah / O.G. Romanovs'kyj, M.K. Chebotar'ov // Teorija i praktyka upravlinnja social'nymy systemamy. – 2014. – №1. – S. 26-33. 3. Bazylevych V.D. Zmina bazovoi' paradygmy ekonomichnoi' osvity – osnova zabezpechennja suchasnogo rivnja pidgotovky specialistiv / Viktor Vazylevych // Vyshha shkola. – 2009. – № 9. – S. 31-35. 4. Borova T.A. Teoretychni zasady adaptyvnoho upravlinnja profesijnym rozvytkom naukovo-pedagogichnyh pracivnykiv vyshhogo navchal'nogo zakladu : monografija / T.A. Borova. – Harkiv, 2011. – 380 s. 5. Jel'nykova G.V. Naukovi osnovy adaptyvnoho upravlinnja zakladamy ta ustanovamy zagal'noi' seredn'oi' osvity: Dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01. – K., 2005. – 641 s. 6. Tokaruk L.S. Organizacijno-adaptivne upravlinnja navchal'no-vyhovnym procesom u zagal'noosvitnih shkolah-internatah: Avtoref. dys... k. ped. nauk: 13.00.01/ Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, – K., 2007, – 20 s. 7. Tret'jakov P.I. Adaptivnoe upravlenie pedagogicheskimi sistemami: Uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij / Tret'jakov P.I., Mitin S.N., Bojarinceva N.N.; pod red. P.I. Tret'jakova. – M. : Centr “Akademija”, 2003. – 368 s. 8. Fesik L.I. Isnujuchyj dosvid vykorystannja adaptyvnoho upravlinnja v upravlinni navchal'nymy zakladamy / L.I. Fesik // Teorija ta metodyka upravlinnja osvitoju. – 2011. – №6. – [Elektronne naukove fahove vydannja]. 9. Karavaeva I.A. Upravlenie adaptivnymi obrazovatel'nymi sistemami / I.A. Karavaeva // Uspehi sovremennogo estestvoznanija. – 2008. – № 4 – S. 116-119. 10. Ponomar'ov O.S. Vidpovidal'nist' v systemi profesijnoi' kompetentnosti fahivcja: navch.-metod. posibnyk / O.S. Ponomar'ov, M.K. Chebotar'ov. – Harkiv : Pidruchnyk NTU “HPI”, 2012. – 220 s.

UDC 347.51:311.11(048)

A. Ponomar'ov, M. Chebotar'ov

PROFESSIONALISM AND RESPONSIBILITY AS FACTORS OF ADAPTIVE MANAGEMENT IN PEDAGOGICS

The essence of the phenomenon of adaptive management, the state of its research and application in teaching are analyzed. The necessity and feasibility of its application in the conditions of an innovative type of world development are justified. Inadequate lighting in publications aspects of adaptive management in the education system is identified. Shown, in particular, that insufficient attention is paid today to apply the principles of adaptive management in higher education. In addition, there is a neglect of how the relationship between the adaptive control, the formation of professional and social competence of the future specialist and instil in them a sense of personal responsibility both for the immediate results of his professional activities and their possible long-term consequences. Successful as the tasks of compound adaptive approach with high professionalism and responsibility requires an adequate level of pedagogical skills and culture of the teacher.

Shows the risk that the use of adaptive management learning and cognitive activity of students can generate liberalism regarding the evaluation of their real knowledge. This will reduce the level of professional competence and will not contribute to the development of their responsibility. The main objective of the adaptive approach in pedagogy can be successfully achieved only if the responsible attitude of the teacher to their activities and purposeful development of responsibility for future specialists. Text is illustrated with practical application of the authors of adaptive management in the educational process. It is shown that the developed by the author in the

framework of adaptive management technology of interactive lectures obspetchivaet constant involvement of students in the processes of perception, understanding and learning.

Keywords: *adaptive management, education, education system, high school, professional and social competence, responsibility, teaching process, teaching technologies.*

УДК 347.51:311.11(048)

А.С. Пономарев, Н.К. Чеботарев

ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК ФАКТОРЫ АДАПТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ПЕДАГОГИКЕ

Проанализированы сущность феномена адаптивного управления, состояние его исследований и применения в педагогике. Обоснованы необходимость и целесообразность его применения в условиях становления инновационного типа мирового развития. Выявлены недостаточно освещенные в публикациях аспекты проблем адаптивного управления в системе образования. Показано, в частности, что сегодня недостаточное внимание уделяется применению принципов адаптивного управления в высшей школе. Кроме того, имеет место некоторое пренебрежение определением взаимосвязи между адаптивным управлением, формированием профессиональной и социальной компетентности будущего специалиста и привитием ему чувства личной ответственности как за непосредственные результаты его профессиональной деятельности, так и за их возможные отдаленные последствия. Успешное же решение задач соединения адаптивного подхода с высоким профессионализмом и ответственностью требует надлежащего уровня педагогического мастерства и культуры преподавателя. Основная цель адаптивного подхода в педагогике может быть успешно достигнута только при условии ответственного отношения самого преподавателя к своей деятельности и целенаправленного развития ответственности будущих специалистов. Изложение иллюстрируется практическим применением авторами методов адаптивного управления в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: *адаптивное управление, педагогика, система образования, высшая школа, профессиональная и социальная компетентность, ответственность, учебно-воспитательный процесс, педагогические технологии.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 29.09.2014